

zgodu da se riješi bratskoga inata. Tako su Srbi pošli na jug još prije nego se Viševičevo izaslanstvo vratilo.

Rimski je car ljubazno primio poslanstvo srpskoga kneza te je odmah dao Srbima predjele u blizini Tesalonika*, koji su bili gotovo sasvim bez stanovništva i potpuno pusti. Srbi se nisu s tim zadovoljili, pa su odlučili da se vrata u svoju sjevernu, žitorodnu domovinu. I doista pođoše natrag. Već su na tom povratku stigli i da Dunava blizu Singidunuma* ili Biograda, kako je novodoseljeni hrvatski narod nazvao prijestolnicu svoga srijemskoga bana. Kada su Srbi saznali tko je sada tu, prekinuše svoj put i dođoše do kneza Klukasa. Ovaj se silno uzradovao što vidi svoje ljude sa sjevera. Vanredno ih je ljubazno i gostoljubivo primio, ali ih je ujedno odmah stao odgovarati od nauma da se vrata na sjever, pa da opet poduzmu tegotan, dugotrajan, a i pogibeljan put. Uzme ih nagovarati da se ponovno obrate caru, i zatraže krajeve koji su bili uz zemlje zauzete od Hrvata. Sam je dapače ponudio knezu da će i on poslati svoga čovjeka k caru, što će svakako koristiti, jer ga bazilej-autokrat visoko poštuje, a i odlikovao ga je već naslovom patricija i carskoga stratega. Srbi su se dali nagovoriti te su odustali od naumljena povratka, pak ponovno poslaše odaslanstvo u Carski grad uz Klukosova odaslanika. Tog su puta zbilja uspjeli, pa im je car dodijelio predjele tik uz južne hrvatske županije, a na istok Viševičevoj banovini. Tako, istina, nisu došli na more, ali im je opet bio taj kraj mnogo pogodniji od prvobitne im dodijeljene zemlje. Sam se Višević nije tome osobito radovao. Znao je još sa sjevera da su tu vječne obiteljske razmirice u kneževskoj obitelji, a po tome i vječni nemiri i stalna kolebanja u narodu. Naslućivao je u tome pogibao za svoje hrvatske krajeve, no i supruga mu Buga i njen brat Hrvat umirivahu ga, te se napokon i on snašao u tom novom susjedstvu.

XII.

Dolaskom Hrvata i progonom Avara sa čitavog područja Dalmacije, donje Panonije i Ilirika, nastadoše odmah bolje i prijatnije prilike. Ljudi sedmeroplemenog naroda, koliko i bili vješti oružju i odani ratu, ipak bijahu isto kao i dosad nastanjeni Slaveni uglavnom i najprije poljodjelci. Pravim su se žarom latili opet pluga i motike, opet su im ratilo i lemeš zaokupili ruke. A sa suprotnih otoka, kamo su se bili utekli rimski stanovnici Salone i Aspalatosa*, naskoro se opazilo i zamijetilo ovo marljivo i mirno živovanje i gospodarenje novodoseljenih ljudi. Dakako, rimski su građani morali gledati kako njihova polja, njihove drage vinograde, njihove sočne i zelene livade i pašnjake obrađuje tuđa ruka i tuđa ih volja u svojoj vlasti drži. Ispunjaše ih to i bolom i srdžbom, da se u njihovim dušama još jače ustalasa čežnja za izgubljenim zavičajem. Ali dakako - tko da bi smio i mogao samo i pomisliti na povratak? Vidjeli su Rimljani da je uz te marljive težake i ratare još sva sila naoružana svijeta, koji se danomice vježba u oružju i u igri s hatovima, a koji dapače počinje da se uči, vježba i pripravlja za pomorski posao, te gradi po

nadenim i zatečenim primjercima čamce, lađe i splavi, i obzirno se, na stalno povjerava morskim valovima.

Izbjeglice su svakako dobivali uvjerenje da su im nade i želje prazne, te bi se vratili na domaju. Ali tu je bio među njima još uvijek patricij Sever, nazivan po svom ugledu Severus Magnus. Kao ono prije nekoliko godina, kad je bio s dalmatinskim izaslanstvom pošao u Carski grad, Novi Rim, i ondje se zauzeo da se zavojuje protiv Avara, tako je i sada krepko i odlučno stao raditi da bi se rimske izbjeglice vratile na svoju dragu obalu. Za ovo dobrano dosta godina nije Sever gotovo ništa ostario. Bijaše još uvijek krepak, svjež, poduzetan i jak, a čežnja za zavičajem ključala je u njegovu srcu jače negoli u ikoga drugog. On se po svom bijegu iz Salone bio sklonio na otočić zvan Šolta. Kod tog je bijega nagovarao svoje salonitanske drugove i sugrađane da se i oni sklone na taj otok i na obližnji Brač. Nije odobravao onima koji su dalje bježali i svoje domove osnivali u Jaderi* ili dapače u Raguziji*, kao ni onima koji su se rastrkali po cijeloj dalmatinskoj obali, da podižu nova mjesta i nova naselja. Ne mogaše se naime nikako oteti nadi da će ipak jednom svanuti dan, kad će biti moguće da se opet zaposjedne i podigne draga Salona. Pa kad je saznao da su novi osvojitelji slavno i konačno protjerali Avare, njegova je nada prelazila gotovo u sfere sigurnosti i stala preda nj kao oživljena i ispunjena. Ta - znao je da su novi pobjeditelji saveznici rimskoga cara, a nisu Goti, kao što se među njegovim ljudima mislilo i govorilo, već da su to Hrvati iz dalekih zakarpatskih strana, ljudi iz Samove kraljevine Velike Hrvatske, koji su tek nekoć u davna prošla vremena bili saveznici Gota. Sever je dapače tražio da dođe u dodir s novim gospodarima Dalmacije. Pa kako je bio pravi odlučni i srčani Rimljanin staroga kova, nije se plašio ni bojao ni pred kakvim zaprekama, pa je nekoliko puta s otoka dolazio na kopno. Dakako, morao se za to povjeriti mladim romanskim gusarima, koji su, počevši od Liburnije* dolje do negdašnjeg Epidaura*, vladali morskom obalom i okolišnim morem, a bili su uglavnom sinovi odličnih salonitanskih izbjeglica. Ti su mu rado učinili uslugu da ga prevezu, a Sever je lukavo pred Hrvatima isticao da je njegova zasluga te ti mladi gusari puštaju u miru hrvatske lađe, na kojima su se Hrvati počeli vježbati na moru. A kod tih su im vježba bili učitelji liburnijski Slaveni, koji su svojim lađama dospijevali sve do Beneventa u Italiji. Tako je Sever postigao neko povjerenje u novih gospodara, pa mu je dapače pošlo za rukom da je došao i pred same knezove. Išao se pokloniti knezu Hrvatu u Bihać i u Biograd. Tom je prilikom uvidio da su novi gospodari ljudi dobri i pitomi, pa se uvjerio da se oni neće protiviti povratku Salonjana u Salonu. I odmah je glede toga poveo riječ, pa je zbilja i ishodio od kneza Hrvata obećanje da će im dopustiti povratak. Nato je Sever stao gorljivo raditi kod svojih ljudi, da se vrate u zavičaj i na rođenu grud. Držao je po starome rimskom običaju vijećanja s narodom, kako na Šolti tako i na Braču, dapače se otputio lađom i do Lise* i do Korcire*, gdje je također bilo mnogo salonitanskih izbjeglica. Naravno da je ljude lako predobio, i to kako odličnike i plemiće, tako i pučane. Sve je upravo zanosno i veselo prihvatilo njegov prijedlog, da se vrate u Salonu. No kad su došli do razorene i izgorjele Salone, uvjerali su se da je tu nemoguće nastaniti se i ponovo podizati razvaljeni grad, pak su se gotovo uz plač i viku vraćali k morskoj obali, da

se vrate na otoke. Uzalud ih je Sever suzdržavao i zaklinjao da se ne prenagle i neka još pregledaju sve strane grada. No ljudi se bolno i snuždeno ogledavali samo za barkama, na kojima su došli. A Sever, stojeći pokraj zidova svoje napola razrušene palače nad morem, zagleda se u carski Dioklecijanov dvor. Sunce je upravo razlilo po njemu svoje žarke crvenosvijetle plamenove. Sva divota i veličajnost carskog doma u tom se sjajnom svjetlu veličanstveno, gotovo u božanskim razmjerima raširila, da pokaže svu svoju savršenost i ogromnost. Sever čisto uzneseno i zadivljeno ovjesi svoje začarane oči na ogromnu građevinu, a srce mu se od čeznuća upravo stisne, da bi se opet našao u blizini i pod sjenama tih drevnih carskih zidina.

- Eto - eto! - klikne najedanput! - Stanite, ljudi kršćani i građani rimski! - stanite, ne odlazite. Evo spasa! Uviđam i ja da je sasvim nemoguće da se u Saloni nastanimo! - uzme govoriti ljudima, što su uz njega uzbuđeni stali. - Ta - uviđam - uviđam! Prokleti Avar sve je porušio - gotovo sa zemljom sraonio, sve leži u prašini i u razvaljenu kamenju. Stoji samo još pokoji glavniji zid teatra - u taj se pak ne možemo nastaniti. Ali građani salonitanski i braćo moja u Kristu Spasitelju, time nije isključen povratak. Nije - nije! I sam gospodin Bog šalje mi ovaj čas misao. Eno - gledajte našu ponosnu i gordu Dioklecijanavu carsku palaču. U njoj možemo svi naći mjesta i doma. Naravski - mislim tek za prvo vrijeme, dok podignemo opet našu ponosnu Salonu. Gledajte, tu ima i tornjeva i čitavih neporušenih katova s dugim galerijama, a k tome još mnogih krasnih podzemnih prostorija, gdje se svakud može čovjek odmah nastaniti. Koji imaju sredstava, moći će sebi tu podizati posebne domove, a koji nemaju, naći će na sve strane sigurne i zaštitne prostore. I tako možemo odmah ovamo i odmah ćemo opet moći obdjelavati naša polja i naše vinograde, a nećemo i dalje kao sinja sirotinja zavisiti od milosti otočana, koji nas ionako dosta poprijeko gledaju. Pa kad se tu na našoj dragoj obali, na našim poljima i livadama u našem imetku opet pridignemo, moći ćemo sagraditi opet našu dragu slavnu Salonu, taj nekoć najvredniji biser čitave prostrane Dalmacije, a i ures i ponos cijele rimske republike i imperije!

Severove su riječi naišle na sveopće odobravanje, koje se brzo uzdiglo do prava zanosa. I vratiše se na otoke s čvrstom odlukom da se nastane i zaposjednu carsku palaču. Nisu prošla ni tri dana, i već su se ukrcali u lađe sa ženama, djecom i lakšom imovinom te po Severovu savjetu uredili svoje stanove u palači. Stada i marvu nisu odmah uzeli sa sobom, jer su za to trebali tek da udese posebne prilike. U samoj pak palači smjestila se uglavnom u stalne stanove sirotinja, dok su imućniji ljudi odmah pristupili podizanju vlastitih kuća i domova pokraj i unutar zidina palače. Sever je također pristupio popravljaju i dizanju svoga dvora na moru, a uz to je podigao još posve novu kuću, samo da bude više izgrađenih domova. I nastade novi grad, koji po palači nazvaše Spalatum.

Za kratko su se vrijeme uredili toliko da su mogli preseliti ovamo svoja stada i svu marvu. A kad su i to imali, stavljali su se u posjed svojih predašnjih zemalja. Počeli su orati njive, tjerati stada na pašu i pridizati svoje vinograde. Upravo bijahu sretni

što su poslušali Severa. No kod toga zaposjedovanja njiva i pašnjaka došlo je naskoro između povraćenih Salonjana i novih hrvatskih doseljenika do sukoba, dapače do oštrih sukoba. Pleme je Šubića dobar dio tih zemalja svojatalo za sebe i nije trpjelo da bude sužen i umanjen posjed, koji su oni zauzeli kod osvajanja za svoj plemenski mir. Plemenski je župan skupio svoje čete i otjerao Salonjane sa zemalja, držanih dosad od ljudi njegova plemena. Dapače se župan zagrozi da će navaliti i na samu carsku palaču, pak nove njezine stanovnike odanle otjerati. Sever se morade osobno uteći knezu Hrvatu, koji je upravo taj čas izbivao iz Bihaća i nalazio se u Biogradu. Stoga Sever pošalje odmah skoroteču u Carski grad s molbom da augustus imperator izda naredbu, po kojoj dopušta Salonjanima da zauzmu carsku palaču, a ujedno da odredi da novi došljaci sa sjevera imaju Salonjanima prepustiti njihove negdašnje posjede u salonskom hataru. U svojoj je molbi Sever posebice spomenuo da je takva naredba potrebna za čuvanje carske vlasti, te će se po njoj najbolje i najsigurnije pokazati da na tom prostoru sveudilj vlada carsko žezlo. Naravno da je tim dodatkom u molbi Sever postigao sve što je htio. Njegov je poslanik još isti dan primio željenu carsku naredbu iz carske kancelarije i odmah se s njom vratio kući. To je išlo tako žurno da Sever još nije ni bio pred knezom Hrvatom, kad je već dobio u ruke carsko pismo.

Knez Hrvat ljubazno je i milostivo primio uglednog Rimljanina, i Severu nije bilo teško s carskom naredbom u ruci predobiti kneza, da je na sve pristao što je Sever tražio. Od zadovoljstva i zahvalnosti rekao je knezu da će kod svojih prijatelja na carskom dvoru odmah izraditi da njegovo bazilejsko-autokratstvo Augustus imperator imenuje kneza velikodostojnikom i strategom carstva, kako je već takvim imenovan i knez Klukas u Biogradu na Dunavu.

Sever je svakako uspio. Odsad su Salonjani stupili s Hrvatima u prijateljske odnose. Za malo se vremena događalo da su se Hrvati vjenčavali s Rimljankama, a Rimljani opet uzimali Hrvatice, dapače i Hrvati bi se useljivali u carsku palaču i u novonastali grad, što je Rimljanima bilo i pogodno i korisno, jer su tako dobivali više ruku za zidanje i podizanje obrambenih gradskih bedema, - a uz to bi ti u grad pridošli Hrvati primali i kršćansku vjeru.

Bizantinski je car uz svoju naredbu, da se Salonjani slože s Hrvatima u miru, odmah slao u isto vrijeme u Rim k papi izaslanstvo, po kojemu je ovoga molio da pošalje među Hrvate svoje svećenike, kako bi ih priveli kršćanstvu, uvjeren da će pokršteni prije priznavati vrhovnu carsku vlast. Papa je već prije pošiljao svoje izaslanike u ove strane, da otkupljuju od Hrvata svetačke moći i zarobljene kršćane. Papa Ivan IV, rođeni Dalmatinac, odmah je nakon pobjede Hrvata poslao k njima opata Martina s velikim svotama zlata, da otkupljuje moći i roblje. I taj je opat upravo sjajno riješio svoju zadaću. Donio je u Rim gotovo sve moći dalmatinskih svetaca na veliku radost pape, koji je u čast tih moći podigao posebnu veliku crkvu na Lateranu. Iz opatova pripovijedanja uvjario se papa, da novi osvojitelji i gospodari Dalmacije nisu onako strašno divlji kao Avari, niti su istovjetni s Gotima, koji su bili arijanstvom zaraženi. To ga je veoma uzradovalo, a i probudilo

u njemu nadu da bi se mogli privesti u krilo kršćanske crkve i vjere, to više što ga je opat Martin izvijestio da mu je u nekoliko slučajeva pošlo za rukom predobiti za kršćansku vjeru pojedine velikaše i uglednike. Zato papa nije više oklijevao, a poslanstvo istočnoga rimskog cara još je više utvrdilo njegovu odluku. Poslao je svećenike i prelate, a na čelu im Ivana Ravenskoga, muža izvanredno učena, sa zadaćom da prije svega uspostavi i uredi salonitansku nadbiskupiju, ujedno metropoliju čitave Dalmacije i donje Panonije, a zatim da odmah pristupi radu i nastojanju oko pokrštenja novih osvojitelja prema želji rimskoga cara u Bizantu.

Ivan Ravenski odjedri ravno u Aspalatos*. Našavši tu u Dioklecijanovoj palači nastanjene i udomaćene Salonjane, odmah ih je pozvao i saopćio im odredbu i želju papinu, da se uspostavi salonska nadbiskupija. Uvidio je i on da ne može biti ni govora o novome podignuću Salone, pa je sasvim odobravao Severov rad da se Salonjani nastane u palači, čime je mnogo pridonio da je iz dosadašnjeg provizorija nastao pravi definitivum. Salonjani su naime zajedno sa svojim svećenstvom izabrali Ivana Ravenskoga za salonitanskog nadbiskupa i metropolitu. Čovjek ih je upravo osvojio svojim načinom pravoga pastira. On se odazvao sveopćoj želji, primio na sebe novu dužnost te odmah ishodio papinsku posvetu i odobrenje, da bude nastavljajući i nasljednik prijašnjih salonitanskih nadbiskupa i dalmatinskih metropolita, pa da na njega prelaze sva prava i sve dužnosti salonitanskih nadbiskupa. Sada bude sveopća radost još veća. Sever bijaše tako ushićen i tako zadovoljan da je svoju krasnu palaču poklonio crkvi, da bude nadbiskupska palača za stolovanje. A kako se nadbiskup Ivan uvjerio da ne može biti ni govora, da bi se razrušena metropolitska crkva u Saloni mogla iznova podići, odlučio je da se krasno sačuvani Jupiterov hram u carskoj palači pretvori u kršćansku crkvu. Pa onako energičan i sav odan svome biskupskom zvanju pristupio je odmah uz sveopće odobravanje preudešavanju, izbacivši prije svega sve likove poganskih bogova na veliko veselje pučanstva, koje je u tim likovima gledalo slike i prilike vragova iz pakla, te ih je s pravom nasladom lamalo i bacalo u živo vapno, da im što prije nestane svaki trag. I tako su mnoge velike umjetnine, donesene od cara Dioklecijana sa sviju strana prostranog carstva, netragom propale, da načine mjesta Golgotškome križu i tužnim obličjima ispaćenih starokršćanskih mučenika. Za kratko je vrijeme divni hram bio pretvoren u polutamnu, tmurnu kršćansku crkvu, no koja ipak sa svim svojim tamnim sjenama nije mogla ni najmanje prigušiti veličanstva i arhitektonske ljepote poganskoga hrama, posvećenog Pobjeditelju Jupiteru, od Golgotškog Raspetoga zauvijek pobijedenom. Crkva bude od nadbiskupa prikazana imenu sv. Bogorodice Marije, pa je s tim imenom u crkvu doplovila i zamnijela sva ona divotna i draga starokršćanska legenda, što je uresila i zaodjela spomen na prečistu Djevicu. Svijet je bio upravo blažen i sretan da to mjesto dolazi pod tako dragi patronat. No gorljivome se nadbiskupu nije još činilo da je potpuno izvršio svoju dužnost, znao je da opat Martin nije donio u Rim moći sv. Dujma ni moći mučenika Anastazija, nego da su ostale zasute i zatrpane pod razvalinama metropolitske crkve u Saloni. Odluči dakle da se te moći potraže i prenesu u novu metropolitsku crkvu u carskoj palači. I sam se postavi na čelo povorci, koja je išla po svetačka tjelesa. Dapače, došavši u Salonu, sam je uzeo u

ruke motiku i kopaču, da prvi započne otkopavati. Svi su se jagmili da posijeku gusto šikarje i još gušći korov i da odstrane ogromno razvaljeno kamenje, što je pokrivalo prostor nekadašnje crkve. I naiđoše skoro na sarkofag na mjestu gdje su znali da počivaju traženi sveci. Sve bude uzneseno i silno sretno. U toj dalekoj uzbuđenosti gotovo im se činilo da iz lijesa struji divan i neobičan miomiris, pa su bili uvjereni da su naišli na moći sv. Dujma. Bojeći se da im obližnji Hrvati neće dopustiti prijenosa, jer je i među njima bilo već kršćana, odnesu brzo gotovo kriomice sarkofag u Spalatum. No dignuvši pokrov uvjerio se nadbiskup da to nisu moći sv. Dujma, nego tijelo mučenika sv. Anastazija. Bilo je donekle u njima razočaranja radi toga, no gorljivi nadbiskup Ivan nije sustao. Vratio se s čitavom povorkom u Salonu i nastavio traženje. I zbilja drugi dan gotovo na istome mjestu naiđoše na sarkofag, u kojemu je bilo vanredno sačuvano tijelo sv. Dujma. Nadbiskup dade nositi lijes od nevine još dječice, koja su zbilja na svačije čudo lako ponijela teško i ogromno breme. Moći budu svečano pohranjene i uzidane u metropolitskoj crkvi, a metropolit i sav drugi svijet sada istom osjećao da je metropolija iz Salone prenesena u Spalatum. Čim je to nadbiskup uređio, odmah se dao na to da u području čitave metropolije uspostavlja negdašnje biskupe sufragane. Osobito se pobrinuo za one u daljim stranama, pa je najprije uznastojao da se uspostavi biskupija u Delminiumu*, u Sisciji* i u Sirmiumu*.

I nadbiskup i svi romanski stanovnici bijahu osobito zadovoljni što su im Hrvati pustili bez ikakvih zapreka taj prenos. Nadbiskup im je posebnim izaslanstvom izrekao svoju hvalu, a ujedno je naredio da se u starodavnoj rimskoj knjizi, u kojoj su se zapisivala imena salonitanskih nadbiskupa i svjetskih poglavara kneževskih, svečano upiše ime kneza Hrvata kao prvoga vrhovnog vladara hrvatskog naroda, pa je o tom upisu javio papi u Rim. Knez Hrvat je sa svoje strane primio to sa zadovoljstvom na znanje, i sad je još manje činio zapreka nadbiskupu kod njegova uređivanja vascijele metropolije. Dapače nije priječio da nadbiskup među hrvatske ljude na sve strane šalje svoje propovjednike i svećenike, da šire među njima kršćanstvo, koje se naskoro među novim gospodarima uzelo rasprostranjivati; a to je bilo s tim lakše što je među otprije naseljenim Slavenima bilo već mnogo kršćana, a ostalo je ilirsko-romansko pučanstvo odvajkada već prigrlilo krst, pa i među samim Hrvatima mnogo ih se već pokrstilo nakon izmirenja sa Salonjanima i sklapanja međusobnih brakova. Ali najvažnije bijaše što knez Hrvat nije branio da se kršćanski svećenici približuju i njegovu sinu i nasljedniku Borislavu, kojega Rimljani i Grci po nekakvoj iskvarenoj gotskoj formi nazivahu Porga. Sam knez Hrvat nije htio nikako napustiti vjeru svojih otaca, koje se ni oni nisu htjeli nikako odreći ni onda, kada su ih njihovi saveznici Goti željeli privesti Arijevoj nauci. Bijaše knez suviše odan djedovskim predajama, a i suviše zahvalan svojim poganskim bogovima, koji su sedmeroplemenom narodu bili toliko milostivi i pribavili svojom božanskom odlukom toliko i tako krasnih zemalja. U tom se nije dao uskolobati ni onda, kada je primio glas da su starija njegova braća Klukas i Kosenec prilikom svog poklona bazileju-autokratu u Carskom gradu primili svečanim načinom sa svom svojom pratnjom sv. Krst u crkvi sv. Mudrosti u Bizantu i kod toga doživjeli i dočekali velike počasti i pohvale na carskom dvoru

od cara imperatora i carice-supruge, a kući nosili arhontske znakove. Protivio se dakako nije da su od bizantinskog cara iz Rima pozvani i od pape odaslani misionari gorljivo širili među sedmeroplemenim narodom kršćansku vjeru kako u njegovoj banovini, tako i u svim ostalim banovinama sedmeroplemenog naroda. Dapače mu je u neku ruku to drago, jer se tako sve više razvijalo općenje i razne veze između njegovih ljudi i romanskoga stanovništva u gradovima na moru, pa je u njega sve više dozrijevala misao da bi i ovi pomorski gradovi došli unutar granica njegove banovine. Tu misao nije mogao više u život privesti, jer ga je nenadano obrvala bolest, kojoj je podlegao i umro u svom kneževskom dvoru u Biogradu na moru.

Smrću kneza Hrvata ispražnjeni prijestol hrvatske banovine, kao i vrhovnog vladanja nad ostalim banovinama, preuzme njegov sin sasvim još mladenački Porga ili Borislav. Prema postojećim uredbama sedmeroplemenog naroda njemu je bez posebnog izbora pripadalo to pravo nasljedstva, pak su prilikom svečanog pogreba kneza Hrvata sva druga braća pokojnoga kneza priznala odmah vrhovništvo svoga sinovca.

Mladi je knez unatoč svojim ranim godinama bio u taj mah na visini svoje zadaće. Prvo mu bijaše da je sa stričevima i tetkama uglavio sporazum, da se čuva veza među pojedinim banovinama sedmeroplemenoga naroda. Po tom sporazumu svih su sedam banovina ostale u zajednici i posebno se ponovno ustanovilo pravo sedam banova, da biraju vrhovnog vladara u slučaju da izumre Borislavova loza, kojoj se priznalo pravo nasljedstva bez posebna izbora. Očeva pak misao da sveže s banovinom također ono nekoliko pomorskih gradova, i oduzme ih ispod neposrednog vrhovništva bizantinske imperije, osobito ga je zaokupila i odmah se dao na ozbiljne korake u tom pogledu. Znajući da je bizantinski car imenovao kneza Klukasa svojim namjesnikom i strategom u krajevima pod Dunavom, pomislio je i on da ishodi od istočnog rimskog cara istu čast za dalmatinske gradove te bi ih tako dobio mirnim putem pod svoju vlast. Na stavljena pitanja u Carskom gradu dobio je odgovor da bi se o tom moglo raspravljati, ako učini isto kao i knez Klukas, pa da primi sv. krst. Tako je došao do velike riječi na kneževskom dvoru u Bihaću i Biogradu nadbiskup Ivan iz carske Dioklecijanove palače. Naravski da je gorljivi velesvećenik kršćanske crkve i širitelj kršćanske vjere odmah znao upotrijebiti zgodnu priliku i svim se žarom bacio na zadaću, da privede mladoga kneza kršćanstvu. Pomagalo mu je u tom uvelike što je mladi knez još za očeva života bio upućivan u kršćansku vjersku nauku. Isto mu je mnogo hasnilo što se mogao pozivati na knezove Klukasa i Kosenca, a najviše je odlučilo što je nadbiskup dokazao da se kršćanska vjera među doseljenim sedmeroplemenim narodom uvelike već raširila. Posebno je nadbiskup spominjao banovinu Slavonsku, koja je bila gotovo sva već pokrštena od slavnog papina izaslanika opata Martina, osobito u krajevima rijeke Save, gdje u nju utječe mala rijeka nazivana od domaćih slavenskih ljudi Krapina, te je u planini nad rijekom podignuta crkva posvećena sv. Martinu, kamo dolazi sa sviju strana narod, da vrši pobožnost. To je sve silno djelovalo na kneza Borislava. Nadbiskup je naskoro

doživio trijumf da je mladi knez odlučio primiti krst, a poput njega isto su nakanili knez Lubel i Muhlo, pa i kneginje Tuga i Buga. Uz kneževsku obitelj većina se je župana i velikaša odlučila na pokrštenje. I svanuo je naskoro dan kad je Borislav-Porga krenuo u sjajnoj pratnji starješina i župana iz svoga Bihaća u Spalatum pred stolnu metropolitsku crkvu Sv. Marije. Tu ga je svečano dočekaao nadbiskup s mnogobrojnim svećenstvom. Knez je skinuo svoje svečano sjajno vojvodsko odijelo i zavio se u bijelo od nadbiskupa pruženo mu jednostavno platneno ruho pa je, položivši svoju desnicu u nadbiskupovu ruku, ušao u crkvu gdje je nadbiskup obavio obred krštenja, a kumovali su knez Klukas i knez Kosenec. S glave je bio kod ulaza skinuo svoju zlatom i srebrom iskićenu kacigu, te mu je krasna rusa kosa u dugim zavojima padala niz široka pleća i ramena, a modre sjajne oči junačkoga izraza sada su se smjernim pogledom ovjesile u visoki starinski križ na glavnom oltaru. I knez se spusti na koljena, da se žarkom molitvom zahvali Spasitelju, što je primljen u njegovo stado. Po svršenom obredu i pošto je nadbiskup odslužio svečanu misu, knez je odložio platnenu košulju i nadjenuo na sebe opet svoje vojvodsko svečano odijelo. Nadbiskup mu je dao mjesto uz oltar, a onda su pred njim svi prisutni knezovi, župani i starješine bili kršteni. Poslije ove svečanosti nadbiskup je odmah razaslao na sve strane svoje svećenike, da krste narod po svim hrvatskim banovinama, pa je dobivao za kratko vrijeme izvješća, da se sav narod odaziva u tolikoj mjeri da se u mnogo slučajeva morao slijediti primjer jordanskoga krštenja, pa su ljudi u talasima Cetine, Neretve, Bosne i Save primali sv. krst polijevanjem vode iz rijeka i potoka. Naravno, nije svagdje ni svaki put išlo sve glatko. Poganski žreci i poslužitelji poganskih žrtvenika nisu mirno gledali kako se svijet udaljuje od svojih dosadašnjih bogova i daje se u vlast drugom bogu. Priređivali su velike narodne svečanosti, gdje su nastojali svu dražest i ljepotu svoga poganskoga bogoslužja pred svijetom isticati. I pjesme i kolo i cvijeće i drage, slatke priče o bogovima Svetovitu, Perunu, o Suncu i Mjesecu, o božici Ladi i Vesni, sve se to u pomoć uzimalo. No - živovanje i općenje s dosadašnjim stanovnicima ovih krajeva, pa neumorno nastojanje kršćanskih svećenika djelovaše prejako i preduboko, a da bi tome upornom djelovanju za dugo bila mogla odolijevati vjernost starim bogovima. Osobito je izgubilo nastojanje poganskih vjernika svoju snagu, kada su kršćanski propovjednici znali i mogli u redovima svojih svetaca i mučenika neprestano naći zamjenike poganskim bogovima u ovoj ili onoj stvari, pa su munja i bljesak i grom umjesto svog dosadašnjeg gospodara i upravitelja Peruna dobili u sv. Illiji svog novog gospodara i vršitelja. A tako je isto bilo s bogom marve i stada, kome su kršćanski svećenici brzo našli zamjenika u sv. Roku, pa su se ljudi mogli utjecati njegovoj zaštiti.

Svakako je u vrlo kratko vrijeme nadbiskup Ivan mogao slati glasnike u Rim i Carigrad, da su novodoseljeni Hrvati primili sv. krst te je cijelo područje negdašnje salonitanske metropolije opet u vlasti i pod blagoslovom svete kršćanske crkve. Otposlani glasnici nisu se sami vratili ni iz Rima ni iz Bizanta.

I papa i rimski car iz Carskoga grada poslali su svoje posebne izaslanike.

Papini su rimski poslanici donijeli papin blagoslov i izrazili veliku radost Petrova nasljednika, što je knez i njegov narod primio sv. krst, i ujedno su izvijestili da papa priznaje novokrštenog kneza vladarom područnih mu zemalja. Ali naročito dođoše da sklope poseban ugovor s knezom i njegovim narodom, za koji ugovor poručivaše papa da mu je izvanredno mnogo stalo do njega, pa je nadbiskupu Ivanu preporučio neka svakako skloni vladara i njegove prve ljude, da potpišu ugovor. Po tom se naime ugovoru ima knez sa svojim narodom obvezati da neće više oružani navaljivati na tuđe zemlje, nego će gojiti mir sa svima koji su miru skloni. Papa se pak zavjetuje za slučaj, ako bi drugi narodi u Hrvatsku zemlju provaljivali i ratom ih izazivali, da će ih sam gospodin Bog osvetiti, a pobjedu će im isposlovati sv. apostol Petar, koji ujedno preuzimlje zaštitništvo nad Hrvatskom i nad Hrvatima.

Knez Borislav-Porga taj je ugovor potpisao sa svim banovima i županima u metropolitskoj crkvi pred nadbiskupom Ivanom. I papini poslanici uz zvonjavu zvonâ sa crkve i uz navještaj trubalja proglasiše da sv. stolica u Rimu daje novoj državi i njezinu vladaru patrona i zaštitnika u sv. Petru apostolu, čast, za kojom su mnoge države čeznule i moljakale, a koja se želja i molba samo u najrjeđim slučajevima ispunjavala i podjeljivala.

Nakon tog proglašenja nadbiskup i papinski poslanici udese da je knez sa starješinama i sa sakupljenim narodom sviju banovina položio posebnu svečanu prisegu sv. Petru apostolu, da će se ugovora strogo i vjerno držati.

I svijet se gotovo još nije stao ni razilaziti s ove velebne svečanosti, kad se pojavi svečano izaslanstvo rimskoga cara iz Bizanta. Poslanici su bili potpunim istočnim sjajem i raskoši opremljeni. Na sjajno opremljenim konjima došla je duga povorka u pratnji jake straže i visoko natovarenih deva. Predvoditelj poslanstva bijaše logotet Demetrije, koji je prije više godina kao carski poslanik išao k Samu i sedmeroj braći u Veliku Hrvatsku. Izmolio je sebi kod novoga cara posebice tu milost da on pođe hrvatskome knezu te da svojim očima vidi uspjeh svoga diplomatskog djelovanja prije toliko godina. Heraklijev mu je nasljednik rado ispunio tu želju i molbu. Demetrije je i sada još, unatoč visokoj svojoj starosti mnogo vrijedio u carskoj kancelariji. Sve ga je cijenilo kao jednoga od najumnijih i najvještijih diplomata i političara, a baš radi starosti nije više nikome smetao; - što je postigao, postigao je, a dalje neće nikome više priječiti napretka. Ova mu se zadaća rado povjerila, jer se u carskoj kancelariji dobro čuvalo njegovo izvješće o poslanstvu u Veliku Hrvatsku, pa se po tome znalo da je on najupućeniji u hrvatske prilike. A toga se puta upravo željelo da hrvatski knez bude zadovoljan i da opet carstvo dođe do svog vrhovnog položaja u tim stranama. Demetrijeva visoka dob bila bi doista neka zapreka, ali starac bijaše tako izvanredno sačuvan i krepak da se nije ni trebalo obazirati na njegove mnoge godine, a poznavala se ujedno njegova vještina, domišljavost i veliko iskustvo.

Te svoje dobre strane pokazao je već u prvi čas svoga nastupa. Došavši pred mladoga kneza, prvo mu bijaše da se predstavi kao davni prijatelj i znanac sedmere

kneževske braće. Nije smogao dosta riječi da izrazi svoju žalost nad smrću kneza Hrvata, i odmah je zaželio da na kneževoj gomili iskaže pokojniku čast. Dakako da je lukavi Grk time mladoga kneza silno predobio za sebe. Sada mu je u savezu s nadbiskupom Ivanom bilo još lakše da izvrši svoju zadaću glede priznanja vrhovnoga gospodstva istočnorimskog cara. Donio je sa sobom ne samo arhontske znakove za čitavo područje, osvojeno od sedmeroplemenog naroda, nego i za dalmatinske gradove i otoke, za koje ga je car još posebice imenovao svojim carskim strategom i *protospatarijem*. I odmah je s nadbiskupom udesio da se priredi velika i crkvena i narodna svečanost, kojom se mladi knez uvodi u svoje nove časti, podijeljene mu od cara, i predaje mu se vladarsko žezlo, mač i zastava, a na glavu mu se stavlja kneževski vijenac, te mu se konačno daje kneževski plašt. Nakon podijeljenih vladarskih arhontskih znakova pred samim glavnim oltarom metropolitske crkve istupio je Demetrije naprijed i proglasio u ime bazileja-autokrata kneza Porgu vladarom Hrvatske i Dalmacije pod vrhovništvom carskim i ujedno dao odmah zapisati u priređene pergamene taj diplomatski naslov, obavješćujući o tome i carsku kancelariju u Bizantu i papinske ustanove u Rimu. Nadbiskup je pak obavio crkveni posao pomazanja. Silno mnogobrojna svjetina klicaše od oduševljenja videći krasnoga kneževskoga mladića pod vladarskim plaštem i s kneževskom vladarskom kacigom na krasnoj plavokosoj glavi.

Najbrža posljedica toga bijaše da se romanski narod u gradovima, što sačinjavahu Dalmaciju, sada još više i radije upuštao s gospodarima kopna u svaki saobraćaj i potrebne odnose, a Hrvati su se stali sve više seliti u te gradove i ondje se ženidbama vezali s domaćim romanskim stanovništvom. A tako bude i na otocima što su pripadali carskoj Dalmaciji. I knez Porga-Borislav za kratko je vrijeme dočekao tu radost da mu se rimski papa posebice zahvalio, što njegov hrvatski narod ne upada više u Italiju kao grozan neprijatelj i strašan gusar, već skupa s romanskim ljudima dolazi kao miran i vrijedan trgovac na talijanske obale. U poslanici ga je nazvao »dilectus filius Porga, gloriosus dux Croatorum Dalmatinorumque.« Sveopće je pak veselje izazvala odluka mladoga kneza, da u Spalatu, ili kako su njegovi ljudi rekli - u Splitu, sagradi sebi kneževski dvor, na što ga je osobito nagovarao Sever, imajući pri tome još posebnu namjeru. Sever je naime želio da bi mladi knez uzeo za ženu koju patricijsku kćer, a time bi rimski ljudi bili još sigurniji u nastalim novim prilikama. Dakako, na tako što nije Porga još ni mislio, niti je s obzirom na svoje ljude mogao to misliti, ali je s gradnjom kneževskoga doma ipak započeo, dašto zadržavajući i nadalje kao glavne svoje prijestolnice kneževski dvor u Bihaću i onaj u Biogradu. I počinjući s gradnjom kneževskog dvora u Splitu, izdao je odmah darovnicu nadbiskupu, kojom dariva zemljište za podignuće crkve i samostana uz crkvu. Ugledala je dakle svijet prva isprava hrvatskoga vladara. U njoj se on naziva »dux Croatorum et Dalmationum« a svoju državu zove »regnum Croatiae et Dalmatiae«, kojoj spominje granice »usque ripam Danubii« - (do obale Dunava) a opet s južne strane posebice ističe da se Viševičevo Zahumlje i obližnje oblasti na jugu do grada Skodre* nalaze unutar granica Hrvatske države, »inter fines Croatorum«.

I tako je dolazak sedmeroplemenoga hrvatskoga naroda stigao svoj konačni cilj i nastala je država prozvana: »Regnum Croatiae et Dalmatiae«. U sakupljenome hrvatskom svijetu bijaše radi toga velika radost. Nadbiskup Ivan udesio je naime da vladarska isprava bude objavljena u javnom zboru i pred saborom hrvatskih župana i starješina potvrđena. I kad je nadbiskup dočitaо vladarsku ispravu na stepenicama pred ulazom u metropolitsku crkvu, a potom je dao potvrđivati znacima ruku pojedinih ljudi iz kneževske pratnje kao svjedoka, približio se starac eremita iz obližnje planine, imenom Eustahije, koji je među pučanstvom odavna bio poznat kao veoma svet čovjek, ali i kao čovjek vidovit. Taj je prilikom ponovnog čitanja isprave zapao u neku ukočenost. Oči mu se gubile nekud daleko i kao da nešto promatra i gleda, što se običnim pogledom ne može vidjeti. I usne mu pri tom nešto šaptom šaptale, da sve jasnije i glasnije progovaraju. A ljudi su upravo zadivljeno slušali kao pod djelovanjem neke otajne moći i sile.

- I prolazi stotinu godina - govoraše starac eremita - i prolazi opet stotinu godina, a evo podignuto vladarsko prijestolje gledam jednako gdje stoji čvrsto u moći i ugledu. I prođe još pol stotine godina, a ja vidim da se na to drevno prijestolje uspinje mlad, sjajan i silan junak, koji nakon slavniа pobjeda nad doklaćenim barbarima s istočnih strana, strahom i pokorom čitavoga svijeta, stavlja na junačko čelo kraljevsku krunu, zaogrnuje se i zaodijeva kraljevskim plaštem, i u jednoj ruci drži kraljevsko žezlo, dok drugom rukom pokazuje oštricom mača da čuva i brani kraljevsku vlast od albanskih jezera do šumnih valova Mure, Drave i Dunava, od dračkih južnih daljina na moru do istarskih planina. I prolaze opet stotine i stotine godina. Bljeskovi slave i snage jednako se osvjetljuju iz te kraljevske krune i prosijecaju nebo, koje biva sve tamnije i tamnije i po komu se ganjaju sve strašnije i burnije oluje, ali unatoč njima, ta kraljevska kruna ne pada sa svojih visina. Sužava se doista prostor, nad kojim ta kruna sjaji i sipa svoje kraljevske trakove - pokriva dapače i kraljevske glave tuđe krvi, nekoliko puta mora da mijenja i prenosi mjesto svoga prijestolja; od morskih strana prenosi svoj Bihać u zagorske strane i proglašuje taj zagorski Bihać »glavom kraljevine Hrvatske«. No sada postaje sveta mučenica, ravna svim mučenicima Krista. Trgaju joj tijelo, na najstrašnije muke stavlja ju, nepopustljivu mučenicu. Mora i taj Bihać ostaviti, da sebi i u najgornjim stranama potraži utočišta, jer ona, iako izmrcvarena, osakaćena, ni nakon sve te nevolje ne popušta i nastavlja dalje svoj kraljevski opstanak, da obavlja svoju dužnost prema vjeri i otadžbini. Podnosi neprekidnu bjesomučnu navalu vanjskoga neprijatelja, koji joj otimlje komad za komadom od njezina kraljevstva, da se bolno naziva »ostaci ostataka«; trpi i brani se od zloće i prevare onoga, koji je okrunjen njom - tom slavnom krunom; muči je i izdaje dobjegli beskućnik, kojemu je dala krov i utočište, a koji se za hvalu daje u službu njezinih protivnika i truje ju svojom otrovnom mržnjom; - sve to ona podnese. I kada se iz tih stotina godina složi i tisuću godina, što je taj prijestol podignut, nevolja je još veća! - onaj, koji nosi na glavi tu krunu, vuče na stratišta njezina dva najbolja sina, pljačka je i robi kao najbjesniji razbojnik. Ali ni sad ne popušta ta kruna, ne pada sa svojih visina, ona je sveudilj tu, pa se približuje čas kad je tisuću godina odmaklo otkad ju je veliki junak stavio prvi put na svoju glavu!

Kod tih riječi starac zamukne i sklope mu se oči, spuste mu se raširene ruke i kao u teškoj besvjestici, a od bolne muke složio se na golom tlu.

Iz teške i bolne ove besvjestice napokon se starac prenuo. I opet se uspravi i opet stane govoriti, da mu se još glasnije i još jasnije nizala riječ po riječ. Oči mu se ukočenim, upravo zaprepaštenim pogledom gubile kao u neke daleke - daleke daljine. I govoraše starac: - Tisuću godina odmiče što je prvi put kraljevska kruna ovjenčala junačko čelo mladoga kralja! Tisuću godina! I kao što je kod tisućugodišnjice današnjega dana zlo i sam pakao navalio na kraljevinu i oteo joj najvjerniju djecu - njezinog bana i pjesnika kneza, tako i ova tisuću godišnjica dočekuje zlo i muku kraljevine. Strašna, crna tmina zastire sav kraj, nad kojim je prije tisuću godina prvi put zasjalo zlato ove krune. U toj gustoj neprozirnoj tmuni tek se ganjaju crni, tmasti, zlokobni oblaci, iz kojih sijevaju ognjeni bljeskovi i smrtonosne strijele, a tutnji i gromori i odjekuje svakud od luda bijesa, od nedogledne sramote i na sve strane nakrivljuje se i reži zloslutna, gadna obrazina propasti - ali - ali - eto - sada mi se objavljuje tamo daleko - svijetao trak! Sada vidim i gledam grad pod zelenom divnom gorom, opasan srebrnim kraljevskim pasom brze rijeke. Ponosan, krasan i divan je to grad! Da - da - sada raspoznajem. Od stoljeća već našla je Tomislavova kruna u njem svoje utočište. I sjaj i svjetlo iz te krune sipa se nad tim gradom, a to svjetlo širi se sve više i više, širi se sve dalje i dalje, gotovo po cijelom prostranstvu Tomislavove kraljevine, da nosi na svojim tracima ljubav i vjernost bratskoj slozi, da čuva i budi želju za slobodom, za pravednošću, za znanjem i za napretkom, pa da tjera u crne ponore guste magluštine i duboke tmine, što se valjaju nad Tomislavovom kraljevinom! I ja već vidim prve trakove toga sunca! - zamukne starac, a u isti je čas novopokršteni knez Porga zamahnuo zrakom na sve četiri strane svojim mačem i opet ponovio zakletvu, da će čuvati i braniti domovinu.

RJEČNIK

Acumincum - Slankamen u Srijemu

Aleman (*Alamani*) - germansko pleme, nastalo iz smjese različitih plemena, nastavalo predjele među Majnom i Nekarom i sezalo sve do Alpâ i gorja Jura

Akvileja (lat. *Aquileia*, slav. *Oglej*) - rimski grad u Julijskoj provinciji, 12 km sjeverno od tršćanskog zaliva

Aspalatos (*Spalatum*) - Split

Bagibarija (*Bajuvaria*) - Bavarska

bazilej-autokrat (grč.) - car samovladar

Bassianae - Petrovci u Srijemu

Bojenheim (*Bojoheim* = stan Boja, lat. *Bohemia*, njem. *Böhmen*) - Češka

caliga (lat.) - vojnička čizma

centurion (lat. *centurio*) - kapetan, satnik

ciborion (grč. *kiborion*, lat. *ciborium*) - čaša, kalež; ovdje nebo (krov) nad prijestoljem

Dacija (lat. *Dacia*) - zemlja među Tisom, Karpatima, Dunavom i Prutom, kasnija Vlaška, Moldavska, Sedmogradska i dio Bukovine (današnja Rumunjska), s glavnim gradom Sarmizegethusa

Daelminium, *Dlmno* ili *Duvno* - sadašnja gradina Borčani kod Županjca na Duvanjskom polju

Duljebi - južnorusko pleme u zapadnom dijelu gubernije Volinjske

Epidaurus, *Epidaurum* - Cavtat u južnoj Dalmaciji kraj Dubrovnika

Hersones (grč. *Chersonesos* = poluotok) - dugoljasti uski poluotok među Tračkim morem i Helespontom (današnji Galipoli)

Histrija (lat. *Histria*) - Istra

Jader (*Jadera*) - Zadar

Karantanija (*Carinthia*) - srednjovjekovni naziv za Korušku

Karpi - pleme neodređena podrijetla ispod Karpata

kohorta (lat. *cohors*) - četa (u rimskoj vojsci 1/10 legije)

Korcira (lat. *Corcyra*, grč. *Kerkyra*) - Korčula

Kozari (*Chazari*, *Hazari*) - starotursko nomadsko pleme među Crnim morem i Kaspijskim jezerom, u Krimu i južnoj Rusiji; u 8. st. n. e. prešli na židovsku vjeru

lacerna (lat.) - ogrtač s kukuljicom

legat (lat. *legatus*) - prije poslanik ili zamjenik vojskovođe, u carsko doba namjesnik provincije i zapovjednik legije

Leh - član nekadašnjeg slavenskog plemena u plodnim nizinama Visle i Odre (Poljaci)

Levant(e) (tal. Istok) - u užem smislu maloazijske zemlje na obalama Sredozemnoga mora

Liburnija - zemlja od Krke u sjev. Dalmaciji do Raše u Istri i po otocima sa središtem u Skardoni (Skradinu); Liburni bili su na glasu kao smioni gusari na svojim brzim lađama (*Liburnicae naves*)

Lisa (*Issa*) - otok Vis

Markomanija - zemlja oko Dunava u zapadnom dijelu Češke i u dijelu Bavarske

Marsonija (*Marsonia*) - Brod na Savi (Slavonski Brod). Ime se sačuvalo u imenu rijeke *Mrsunja*, koja utječe u Savu kod Broda

Mezija (lat. *Moesia*, grč. *Mysia*) - rimska pokrajina među Dunavom i Balkanom i među Drinom i Crnim morem, tj. sjeverni dio stare Tracije, nastavan Tribalima, Gotima i keltskim Skordiscima (današnja Srbija i Bugarska)

Nola - grad u Kampanji u južnoj Italiji

Norikum (*Noricum*) - rimska alpinska pokrajina na jugu Dunava (opsezala Gornju i Donju Austriju pod Dunavom, većinu Štajerske i Koruške, pa dijelove Solnogradske, Tirola i Kranjske)

pali (lat. *pallium*) - grčka kabanica

Pečenezi (lat. *Bisseni*) - nomadski i bojovni narod turskog podrijetla, nastavao stepe nad

Crnim morem, doselio se iz Turkeстана

Pontus Euxinus (grč. **Pontos Euxeinos**) - u starom vijeku naziv za Crno more. Grci su ga najprije zvali »axeinos« (negostoljubiv) radi silnih zimskih oluja, što se kasnije iz strahopoštovanja promijenilo u »euxeinos« (gostoljubivi)

porticus (lat.) - trijem, galerija

agusium - grad Dubrovnik

Recija (Rhaetia) - sadašnji Tirol i istočna Švicarska

Salona - Solin kraj Splita

Sarmati - nomadski narod iranskog podrijetla, koji je nastavao stepe među Donom i Volgom i sezao sve do Visle i Karpata

Sarmizegetuza (Sarmizegethusa) - glavni grad Dacije (Rumunjske)

Sikulci - turansko pleme, ogranak Madžara u današnjoj Rumunjskoj

Singidunum - današnji Beograd

Sirmium - (grad) Srijemska Mitrovica; (pokrajina) Srijem

Siscia (Segestica) - Sisak

Skiti (grč. **Skytha**) - narod iranskoga podrijetla, koji je nastavao nizine nad Crnim morem i Kaspijskim jezerom

Skodra - Skadar

tanka krv - ženska loza

Tarsatica - Trsat

Tesalonik - Solun

Te salutat! (lat.) - pozdravlja te!

Tribali - nomadsko pleme u Meziji, Traciji i Panoniji

tribun (lat. **tribunes celerum**) - u carsko doba konjanički pukovnik

trijera (lat. **trieris**) - troveslarka lađa

veksila, vexillum (lat.) - zastava (vojnička)